

KAROL, SORBY ML.: DEJINY IRACKEJ MONARCHIE (1918 – 1941)

KAROL, SORBY JR.: THE HISTORY OF IRAQI MONARCHY (1918 – 1941)

Bratislava: Slovak Academic Press, 2017, 340 s., ISBN 978-80-89607-54-9

*Miloš Mendel*¹

Příští rok na podzim si budou mnohé státy a společnosti světa připomínat sté výročí konce tzv. Velké války, jež v soudobých dějinách vstoupila do povědomí jako ta „první“ ze dvou, jejichž plameny sice v obou případech zažehla Evropa, ale jejichž mnohé kapitoly se odehrávaly i na dalších kontinentech.

Významnou oblastí, kde se rozhodovalo o příštím uspořádání světa, byl Blízký východ, především tedy oblasti, jež byly ještě roku 1918 formálně součástí Osmanské říše. Také politické a válečné události na Blízkém východě v letech 1914-1918, ale i v letech, jež válce bezprostředně předcházely, potvrdily, že není „malých a velkých dějin“, jak to někdy vyplývá z eurocentricky koncipovaných studií. Mezi lety 1914-1918 se dějiny nepsaly jen u Verdunu, na Marně nebo v Haliči, dokonce ani během britské kampaně proti Osmanské říši na Galipolském poloostrově, přestože právě ona měla skomírající „orientální“ impérium definitivně rozložit.

Integrální a poměrně zásadní součástí v příběhu Velké války byly jižní a jihovýchodní provincie Osmanské říše. Její dny již byly sečteny, ale přesto se snažila čelit především soustavnému tlaku Británie. Pro tu byla strategicky důležitá oblast Perského zálivu a dalších území ve směru do Středozemního moře, aby mohla vytvořit a kontrolovat co nejkratší obchodní trasy mezi Britskou Indií a svým centrem. Osmané si toho byli vědomi, a tak kromě bojů ve východním Středomoří a proti carskému Rusku kladli velký důraz na udržení svých tří provincií (vilajetů) ve směru Kuvajtu, Smluvního Ománu a dalších opěrných bodů Angličanů – totiž provincií Mosul, Bagdád a Basra. Jsou to zhruba ty oblasti, jež se už dávno předtím v historickém povědomí Arabů nazývaly Irák (al-^oIráq). Jakkoli ve zlaté éře impéria se jeho zájem soustředil jinými směry a Irák platil spíše za „druhořadé“ území, v období těsně před válkou

---

¹ doc. PhDr. Miloš Mendel, CSc., Orientální ústav Akademie věd ČR, Pod Vodárenskou věží 4, 182 08 Praha 8, Česká republika, e-mail: 31706@mail.muni.cz

a v průběhu jí samé se ukázalo jako strategicky či geopoliticky mimořádně důležité teritorium.

Předpoklady a průběhem osmanské účasti ve válce na straně ústředních mocností či Trojspolku se zabývá i synteticky pojatá úvodní kapitola recenzované monografie. Autor je slovenský historik, znalec moderních a soudobých dějin Blízkého východu, především jeho arabských oblastí. V Iráku strávil poměrně dlouhou dobu, což mu umožnilo tento region nejen důvěrněji poznat, ale rovněž tam shromáždit řadu pramenů a studií v arabštině nebo jiných jazycích z pera arabských (iráckých) autorů. Ve své monografii charakterizuje politicky složitý a geopoliticky mnohotvarý prostor vpředvečer války, kde se střídaly mocenské zájmy koloniálních velmocí – především Velké Británie, Francie a od konce 19. století i vilémovského Německa, které si v dobách před svým sjednocením v roce 1871 nestačilo v asijském regionu ukrojit větší teritoriální krajíc a snažilo se to dohnat svou účastí na osmanských ekonomicko-vojenských projektech.

První světová válka byla vlastně závěrečnou kapitolou vleklého geopolitického konfliktu, který se vine moderními dějinami jako tzv. „východní otázka“ (přínejmenším od roku 1774 po podepsání pro Osmany potupného míru v Küçük Kaynarca) a jehož cílem bylo „rozparcelovat“ Osmanskou říši. Do tohoto širokého kontextu mezinárodní politiky umisťuje autor svůj výklad o oblasti Iráku. Jeho dějiny v letech 1918-1941, jak si své téma vymezil, by totiž bez zevrubného vysvětlení onoho kontextu sotva mohl analyzovat.

Úvod představuje koncisní, ale přehledné a čtivé vysvětlení složitého vývoje říše od roku 1908, kdy se v Istanbulu dostali k moci Mladoturci, stoupenci ideologické kombinace šovinistického panturkismu a účelově pojatého panislamismu, což byl posun, který jim těsně před válkou vytýkal mnohý skalní stoupenec sekularizace osmanské společnosti. Autor vidí tehdejší vývoj v souvislosti s krystalizací spojeneckých svazků v rámci ústředních mocností (Trojspolku), který tvořily Německo, Rakousko-Uhersko a až do počátku války Itálie – tedy státy, jež hodlaly změnit tehdejší rozdělení světa klasického kolonialismu. K nim se v létě 1914 přidali i Osmané. Autor poukazuje na to, že Istanbul měl tehdy stále ještě „na výběr“, neboť poměrně klidné období prožívaly jejich vztahy s carským Ruskem. Nakonec však dali přednost tradičnímu spojenectví s vilémovským Německem (dříve ho pěstovali nějakých 150 let především s Pruskem). Bok po boku se také rozhodli bojovat se svým někdejší rivalem, habsburskou monarchií – a spolu s ní se také v osmnáctém roce jejich impérium zhroutilo. Autor ve svém úvodu rozhodně dává nejen odborníkům, ale především čtenářům z řad poučené veřejnosti dostatek prostoru k vlastnímu uvažování, když zmiňuje komplexní charakter války, strategické i momentální motivy jejích aktérů a složitost zájmů koloniálních mocností i států, které vstoupily do hry později a chtěly se jimi teprve stát.

Pestrá mozaika nových útvarů, které se kolem let 1918-1920 objevily na mapě světa, měla několikový charakter. Na jedné straně tu v střední a jihovýchodní Evropě vznikla skupina „národních států“, které řešily celý soubor otázek – od vymezení své státní a národní identity až po vytyčování státních hranic, jež nebývalo bez problémů. Stát, který si na ruinách Osmanské říše musel svou nezávislost vybojovat tváří v tvář řecko-britské intervenci, bylo „zbytkové“ Turecko, které mělo plné ruce práce s budováním republikánského sekulárního zřízení. Jen okrajově tak mohlo vznášet nároky na území svých někdejších provincií.

Myšlenka práva na sebeurčení nově vzniklých států, již prosazovaly Spojené státy, snad platila v Evropě, na Blízkém východě však nikoli. Společnost národů, meziválečný předchůdce OSN, byla ovládána vítězi války. Připravila projekt tzv. mandátního systému. Ten měl rozdělit řadu zemí – mj. oblasti Blízkého východu – na mocnostmi spravovaná území. Zakládal se na názoru, že národy či etnika, jež budou žít na mandátních územích, mají právo na sebeurčení, ale dosud jsou příliš málo rozvinuté materiálně i ve smyslu vzdělanosti obyvatelstva, než aby mohly vytvořit plně nezávislé a funkční státy.

Autor monografie konstatuje, že ve hře byly hlavně dvě otázky: První spočívala v převzetí německých kolonií v Africe a druhá v případném vytvoření nových států na Blízkém východě. V obou případech tu hrálo klíčovou roli soupeření vítězných mocností – Británie a Francie. Rusko v roce 1917 po únorové a říjnové revoluci vypadlo ze hry a topilo se v občanské válce a sovětizaci někdejšího samoděržaví. Itálie byla příliš slabá, než aby dokázala držet krok s klasickými velmocemi.

Na Blízkém východě znamenalo přijetí mandátního systému značný problém, protože pro obyvatelstvo mezi syrsko-palestinským pobřežím Středozemního moře a pustinami Arabského poloostrova, resp. hranicemi Íránu opravdu nebylo jednoduché vytvářet „národní“ státy. Tamější společnost se dělila podle staletých (ještě předislámských) kmenových tradic, podle etnicko-konfesionálních a náboženských kritérií.

Jednou z oblastí, které se staly předmětem mandátního systému, byl právě Irák. Do správy ho dostala Velká Británie. Sorby ml. ve svém výkladu správně poukazuje, že britské zájmy v této části arabského světa byly hospodářské a strategické. Spočívaly ve využití území Iráku jako nejkratšího komunikačního prostoru mezi Zálivem, resp. Indií, a mezi Levantou, resp. východním Středomořím. Z britského opěrného bodu v Kuvajtu se měl přes území historické Mezopotámie realizovat obchod z jihoasijského regionu. Zároveň měl Irák sloužit jako území pro britskou vojenskou přítomnost. Třetím strategickým zájmem byla nově objevená naleziště ropy. Angličané věděli, že o tuto strategickou surovinu v Iráku (také v Kuvajtu) nesmějí přijít, když už podcenili vývoj na Arabském poloostrově a nestačili

„vyfouknout“ koncese na průzkum a těžbu ropy Američanům tam, kde se právě tvořil beduínský státní útvar, zvaný od roku 1932 Saúdská Arábie.

Představitelé klasického „politického“ systému na území Iráku, stejně jako mladí iráčtí nacionalisté však mandátní uspořádání odmítli jako nefunkční, ponižující a vnucené zvenčí.

Vlastní jádro Sorbyho monografie obsahuje detailní analytický výklad. S důvěrnou znalostí faktografie nás autor provází politickými dějinami dané oblasti mezi lety 1918-1941.

Kniha obsahuje mnoho informací a jejich zřetězením interpretačních celků. Jedná se o výsledek mnohaleté badatelské činnosti autora. Na řadě míst se v širších souvislostech objevují fakta, která nelze nalézt v žádné monografii na dané téma, resp. jsou stavěna do odlišného světla. Ukazuje se, jak složitá byla vnitřní společenská a politická dynamika mandátního Iráku ve 20.-30. letech 20. století.

Autor dělí jednotlivé kapitoly podle logiky historického vývoje či jeho mezníků. Názvy mají vesměs esejistický tón, což text vylehčuje, ale vzápětí je v závorce uvedeno období, které se tu má na mysli. Sám výklad je již vysoce odborný, náročný, ale čtivý. Prolínají a odrážejí se v něm ony tři základní roviny tamější společnosti: její kmenový, národnostní a náboženský charakter. Autor svou analýzou vytváří dostatečný základ pro pochopení samotné reality daného období, ale možná ještě cennější je obsah knihy pro pochopení politických a ideologických procesů po druhé světové válce, a zejména po svržení probritské monarchie revolučními nacionalisty pod vedením Abd al-Karíma Qásima v červenci roku 1958. Všechny tři výše zmíněné složky irácké reality někdy – a zvláště v souvislosti s irácko - iránskou válkou 1980 – 1988, válkou v Zálivu 1990 – 1991 a vývojem po americké intervenci 2003 – nám někdy splývají. Často máme tendenci dívat se na irácký prostor jako na fotbalový zápas (sunnité proti ší'itům, stateční romantičtí Kurdové proti zákeřným Arabům apod.).

Kromě nesporných kvalit textu samého kniha obsahuje velmi užitečné dodatky a pečlivě vypracovaný rejstřík. Text se opírá o perfektně zvládnuté studium pramenů a literatury (viz poznámkový aparát ve formě end-notes). Všimněme si zároveň jedné zdánlivě „banální“ skutečnosti. Zdroje, z nichž autor čerpal, jsou profesionálně rozdělené a pojmenované tak, jak je to třeba: Prameny a literatura, jež se dále dělí na Dokumenty, Publikované sbírky dokumentů, Memoáry a deníky, Literatura v arabštině a Literatura v ostatních jazycích. Této zdánlivě rutinní struktury nechť si povšimnou zejména čtenáři z řad studentů společenskovedních oborů (často i jejich školitelé!), v jejichž bakalářských, magisterských, ba dokonce doktorských pracích tento princip dělení nebývá zdaleka běžný. Navíc je uveden seznam příslušníků hášimovské královské dynastie, kteří se z vůle britských protektorů stali v poválečném období „loutkovými“ panovníky v Sýrii, Zajordánsku – a samozřejmě v Iráku. Následuje

užitečný seznam ministrů iráckých vlád v sledovaném období. Je tam rovněž několik schematických, ale užitečných map a fotografií, které historickou práci vždy dokážou oživit. Rejstřík je kombinovaný, což je praktické. Obsahuje především jména irácké, arabské a další politické a ideologické scény, stejně jako názvy stran, hnutí, klíčových smluv a konferencí.

Ten, kdo si pečlivě prostuduje monografii Karola Sorbyho ml., lépe porozumí tamějšímu i celoarabskému vývoji v jeho dobovém kontextu, posledních dekadách i v naší hektické současnosti.